

Etnicitate și cultură

ÎNTRE ETNOCENTRISM ȘI HAOS: CETATEA ISONOMICĂ, ÎNTEMEIATĂ SACRIFICIAL

Silviu Lupașcu

Thysia, ritualul sacrificial în Grecia antică, poate fi abordat ca algoritm de ordin liturgic, în măsură să sîtueze indivizii și grupurile în ierarhia social-politică (determinată teoretic) a comunității. Aducerea de ofrande funcționa, prin umare, drept principiu susceptibil a trasa un sistem complex de echidistanțe culturale care identifica societatea românească, ulterior cosmizării pămîntului nedestelenit prin brazdele plugului și cărnii vii a victimelor aduse la altar prin rana incizată de cuțitul sacrificatorului (*makhaira*), ca termen mediu între regnul animal și tărîmul zeilor.

În calitate de ceremonie preeminentă a colectivității, sacrificiul polariza toate energiile și scopurile *polis*-ului, inaugurînd astfel o conștiință de sine sacrificială a etniilor, ca răspuns propițiatoriu față de exilul public înlăuntrul sferei istoriei, timpului și existenței efemere. Acest răspuns ritualic reprezintă, în plan cultural, comunitatea politică, succedaneu al imperativelor teocratice. Ființelor divine, interlocutori omniprezenți și nevăzuți, le era adresat limbajul vieții eliberate, prin *ololyge* (strigăt straniu, primitiv, sălbatic, capabil să sintetizeze, prin imersiune în irațional, începuturile și sfîrșiturile vieții, rațiunile ei profunde), mai înainte ca stăpînii teocratici să rostească propria lor replică, acordînd, garantînd bunul trai, belșugul, pacea și fericirea cetății.

Consubstanțialitatea idealurilor religioase și tradițiilor politice este marcată de "echilibrul precar" al ritualului sacrificial, idee formulată de Jean-Pierre Vernant în studiul său intitulat *Sacrifice et mise à mort dans la thysia grecque* (în *Le sacrifice dans l'antiquité*, p.18). Instabilitatea, totodată carență, primejdie sau origine, matrice a oricărui echilibru, constă, în limitele sistemului referențial de care ne ocupăm, din îngustimea căii etice de-a lungul căreia eroilor tragediei sacrificiale le este îngăduit să pășească, între vărsare de sînge liturgică și crimă, interdicții morale implicate de *hybris*-ul spintecării trupurilor vii și laude meritate de slujirea adecvată, efectuată prin jertfe.

Confruntarea cu dilema sacrificiului, în Grecia antică, presupune observarea atentă a unei dinamici mitologice: mitul lui Narcis, *à rebours*. Psihicul rațional, fie și numai intuitiv, în legătură cu propriile sale abisuri iraționale, este departe de a se îndrăgosti de propria sa imagine, negativ care se reflectă în apele limpezi sau tulburi

ale conștiinței omenești. În fapt, se poate afirma că *logos*-ul se străduiește să elimine *non-logos*-ul drept challenger pentru supremație în citadela *psyche*-ului, dar realizează, pe parcursul travaliului său inchizitorial, condamnatoriu, care nădăjduiește, în van, să atragă asupra adversarului său pedeapsa unei uitări netrecătoare, că inculpat și judecător, proscris și călău reprezintă, cu toată stupoarea evidenței, un personaj unitar. Teroarea provocată de recunoașterea acestei ireductibile identități (totodată aprehensiune a unui portret hidos, ocultat în străfundurile sinelui) constituie, în ultimă instanță, resortul subliminal care declanșează *ololyge*. Ulterior, raționalitatea, incapabilă să se auto-anihileze, voalează întinderea nemărginită de ape, în care s-a produs reflectarea, printr-un relief oficial, cenzurat, acceptabil, din cuprinsul căruia imaginile terifiante au fost eliminate. "Comedia inocenței" (cf. Karl Meuli, *Griechische Opferbrauche*, în *Phyllobolia. Festschrift P. Von der Muhll*, pp.185-288) devine astfel, mai curînd, în context sacrificial, un carnaval al raționalității.

Prin urmare, dacă îmblînzirea iraționalului se poate solda cu un succes relativ numai la nivel de *mimesis* (unde labirinturile narative ale mitului realizează o eliberare paradoxală de impasul etic construit pe antagonismul sau continuitatea dintre sacrificiu și ucidere), întreaga punere în scenă a ritualului sacrificial (gesturi, obiecte, actori, detalii procedurale, formule, incantații) pare să nu fie decît o umilă și înțeleaptă tentativă de a negocia cu iraționalul, cu dinamica bună sau cu dinamica rea a gândului omenesc (civilizat și haotic, clar și obscur, primejdios și alinător, feroce și beatific în același timp), transfigurate acum de prezența atotcuprinzătoarei logici a ritualului, în măsură să deghizeze iraționalul însuși într-un fel de *skeleton locked in the cupboard*, în aparență nevătămător.

Rațiunea, în calitate de constituent apollinic al spiritului grec, se va fi exprimat prin structuri paralele: ordinea sacrificială și ordinea politică. Repartizarea puterii, implicată de mecanismul convențiilor sociale, era determinată de măsura în care indivizii și grupurile care alcătuiau comunitatea luau parte la săvîrșirea actului sacrificial și își apropiau efectiv fragmente din "moștenirea" sau "patrimoniul" ofrandelor. Aria culturală, spațiul sacru al jertfirii (unde se află vatra, locul în care focul este păstrat pururi aprins prin grija castei preoților) devin o *sumă*, de ordin religios-politic, a cetății. "Poarta" care permite comunicarea între sacru și profan este, concomitent, centru al puterii spirituale care garantează absorbția potențială a întregului *polis*, în planul simbolismului liturgic, întru misterele vieții autentice, absolute, concentrată în rîvnitul tărîm al zeilor. În acest sens, după cum se exprimă Marcel Détienne (*Pratique culinaires et esprit de sacrifice* în *La cuisine du sacrifice en pays grec*, p.10), "nici o putere politică nu poate fi exercitată fără practici sacrificiale". Începutul campaniilor militare, angajarea bătațiilor, încheierea tratatelor, deschiderea adunărilor, inaugurarea oricărei magistraturi, întemeierea unei colonii (în acest din urmă caz, bunul augur al întreprinderii este asigurat de aducerea unui recipient cu jăratec din metropolă, a cărui eventuală

absență nu numai ca ar invalida întreaga ceremonie, dar ar plasa comunitatea născîndă sub semnul unui destin nefast) sînt evenimente comunitare de mare importanță, mărturii ale unei fiziologii și psihologii politice active, animate de suflu sau puls teocratic, care depind, însă, în mod esențial, de "semnalul" de pornire dat de săvîrșirea unui act sacrificial.

Participarea la ospățul alcătuit din trupurile victimelor jertfite se relevă, în plan ritualic, drept diviziune a puterii în interiorul cetății, iar sfera politicii își trădează semnificațiile profunde în calitatea de "loc de refugiu", în cuprinsul curgerii sau continuității istorice, al mesajelor (limbaje ale vieții adevărate), ordinii și eticii sacrificiale. Din punct de vedere juridic, abstract, într-un *polis* democratic toți cetățenii se împărtășeau în mod egal din masa ofrandelor, chiar dacă o tradiție imemorială ritma tranșarea cărnii și atribuia părți prestabilite zeilor, preoților, proprietarului animalului, conducătorilor aleși (ca semn de respect, atît în sacrificiile finanțate de stat - guvern sau *boule* -, cît și în cele aduse de persoane particulare - a căror imagine paradigmatică, în timpurile arhaice, era constituită de așa-numiții "oameni mari" din Atica, bogați stăpînituri de turme -, de triburi, frații și deme). Această armonie politică-sacrificială era periclitată (în planul teoriei politice, ca risc sau revers, tirania rămînea "celălalt" termen al alternativei, deși, prin recurs la grila platonice se pot imagina, cu ușurință, stadii intermediare) de maleficii ale puterii, de *hybris*, de revărsarea iraționalului peste structurile apollinice ale cetății isonomice, atunci cînd individul tiranic se înstăpînea, ritualic, asupra întregii mese a ofrandelor, asupra libertății și vieții autentice a cetății (hrană, vatră și foc) pe care o "îngurgita" politic, abuziv, metamorfozînd peccabil sacrificiul în crimă, în ucidere, atunci cînd îi masacra pe cei de același sînge cu el, abatere de la norme, de la ordinea firii, care nu întîrzia să atragă în viața sa pedeapsa, pierzania.

La un capăt al scalei se situează, așadar, tiranul, care nesocotește libertatea și drepturile subiecților săi, proclamîndu-și autoritatea absolută asupra ariei sacrificiului, asupra spațiului jertfirii, depozitar simbolic al tuturor bunurilor ipotetic sacrificabile, achiziționate prin război sau muncă. Mai mult, adeseori el identifică *thysia* cu "turma" politică pe care o păstorește, cu totalitatea indivizilor care i-au încredințat puterea executivă. Vărsarea sîngelui acestora era considerată drept cea mai gravă, cea mai respingătoare dintre crime (*phonoï*), în măsură să declanșeze în interiorul *polis*-ului flagelul dezordinii sau haosului (*akosmia*), care făcea ca blestemul zeilor să fie iminent. La celălalt capăt al spectrului se află cetatea isonomică, întemeiată pe principiul egalității în drepturi (în fața legilor), nimic altceva, de fapt, decît o traducere în termeni politici a împărtășirii în cote egale din ospățul sacrificial, din cuantumul jertfelor.

Prin urmare, banchetul comunitar al ofrandelor trebuie să fie privit drept "act productiv al egalității politice" (cf. Marcel Détiene și Jesper Svembro, *Les lous au festin ou la Cité impossible* în *La cuisine du sacrifice en pays grec*, p.225). A participa la masa publică instituită prin *isonomia* intrinsecă a actului sacrificial

reprezenta un gest echivalent cu învățarea alfabetului politic, un *rite de passage* de covârșitoare însemnătate, care le permitea indivizilor să se integreze în mod fast, echilibrat, civilizat, în "jocul" teocratic-liturgic al cetății. În plan antagonic erau izolați tiranii, ucigașii și proscrisii, care se făceau vinovați de transgresarea preceptelor codului sacrificial prin hipertrofiere a violenței și vărsării de sânge, definitorie pentru un *psyche* acosmic sau anrhic, pentru un comportament autocratic, exilat dincolo de limitele umanității, în cadrul căruia "bestia" irațională scapă din frâiele raționalității și isonomiei pentru a se înscrie pe o traiectorie infernală, care nu mai poate fi conținută de "vasul" ordinii politice întemeiate pe *thysia*.

Dar, în concordanță cu o polifonie care pivotează pe yin și yang, rațiunea, atunci când domină centrul, implică sau, mai curînd, este, în mod necesar, limitată de marginalii iraționale, în raport cu a căror amploare își afirmă propriul univers (în a sa *Introducere în psihanaliză*, Sigmund Freud compară partea rațională a psihicului omenesc cu vârful unui iceberg, în timp ce partea irațională reprezintă masa de gheață necunoscută, imensă, aflată sub nivelul apei). Dacă ordinea politică a cetății democratice este fundamentată pe sacrificiul isonomic, caracterul diferit al sacrificiilor săvîrșite în sanctuarele situate de frontierele tuturor cetăților (și, în consecință, necenzurate de constrîngerile comportamentului civilizat) se cuvine evidențiat tocmai din perspectiva unei descătușări relativ controlate a iraționalului comunitar-sacerdotal, spre a completa centrul de lumină al unui tablou proporționat cu atenție, cu acuratețe, prin umbre marginale, înfricoșătoare, indispensabile. Astfel de lăcașuri izolate, destinate exercitării venerației, solicitării răspunsurilor oraculare, aducerii de jertfe, reprezintă ultimele "capete de pod" ale iraționalului teocratic-politic menținute în lumea originară, puternică în sine, supusă acum sub stăpînirea cetăților. Ele reprezintă nivelul minim de irațional (și, totodată, izvoarele sale ascunse, rezerve ale multor debordări potențiale) și, într-un fel, un cadru văzut-nevăzut, al violenței ritualice și puterii spirituale sălbatice, care susține universul îmblînzit, organizat, al cetăților, din ale cărui adîncuri energii intacte, virgine, controlate și administrate teocratic, își pot face oricînd apariția pentru a revigora indivizii și colectivitățile angajate în aventura dură, amplă, complexă, a supraviețuirii omenești. La Delphi, de pildă, în templul închinat lui Apollo, slujirea liturgică (sub-tinsă de *thysia*, deuciderea jertfelor) vădea uneori trăsături sălbatice, care o învecinau cu gesturile feroce ale animalelor de pradă, cu furia lucidă a războinicilor (cf. Détienne, p.235). Actul ireductibil al vărsării de sânge se dezvăluia, astfel, ca esență comună a jertfirii de oameni și jertfirii de animale, poziție psihologică echivocă de pe care, la porunca zeului, preoții săvîrșeau "eroarea" de a substitui animalele prin trupurile sacrificatorilor și pelerinilor, sfișiți în proximitatea altarului (Neoptolemus, după Pindar, și Esop, implicat în "afacerea" bolului de aur).

Cetatea isonomică se situează, așadar, la limita dintre etnocentrism și haos, dintre rațiune și nebunie sacră. Intruziunile dezintegratoare ale alterității sînt

dezamorsate sau exilare, sacrificate. Străinul este fie acceptat, etnicizat, fie expulzat. Proscrisul, tiranul, ostracizații aparțin universului incoimprehensibil, fără sens, al diformității și *hybris*-ului, monstruoziității, crimei și damnării. În deplină concordanță cu "economia" Bataille (*La part maudite*), modelul isonomic poate fi recunoscut cu ușurință în societatea contemporană, dincolo și dincoace de aberații, deznădejdi și imprecășii post-moderne. El nu poate fi negat decît de cei care refuză să-l celebreze.

Bibliografie

- Bataille, Georges, *La part maudite*, Minuit, Paris, 1967.
 Détiene, Marcel și Vernant, Jean-Pierre, *La cuisine du sacrifice en pays grec*, Gallimard, Paris, 1979.
 Vernant, Jean-Pierre (ed.), *Le sacrifice dans l'antiquité*, Fondation Haart, Genève, 1981.